

394(474)
У-45

С 1216124

ОСТАП
УКРАЇНЕЦЬ

КАТЕРИНА
ДУДКА

ДІЛО ДІТОЧЕ

ЯК НАШІ ПРЕДКИ БУЛИ МАЛЕНЬКИМИ

Єлька вже підросла, добре сама ходила й уміла дещо сказати, і тепер їй хотілося гратись активніше, усе в хаті було цікаво, усе хотілося взяти до рук, обмацати, обдивитись і засунути до рота. Коли батьки йшли кудись у гості, то доню брали із собою і лишали з гуртом чужої дівтори. Це був своєрідний садочок: старші діти гляділи молодших, і всі одне одного забавляли. Так було безпечніше, ніж наодинці, і ніхто не нудився. Нерідко діти збивалися в гульню самі, а якщо жили десь далеко одне від одного, то батьки їх могли до гурту спеціально відносити — щоби не сиділи при хаті й не робили клопотів.

Та не сказати, що від гурту клопотів не було. Найстарші там уже лічилися «дорослими», тобто вони скоро мали ставати до роботи (років у шість-сім) і поводитися поважно. А заводіями в компаніях були переважно четвертачки, бо вони ще роботи жодної не знали, а проте були смільчаками та жевжиками, — недарма їх ще називали гульвісами або шмигліками. Вони, звісна річ, бралися командувати ще молодшими. Оскільки геть малих діток дорослі жалували карати, то їх посилали до людей на городи — красти фрукти й овочі. Хто був більший, то носили кавуни чи яблука, а менші — ягоди. Єльку зо п'ять разів посилали цупити порічки в попаді: старші хлопці казали, що вона жінка свята і бити не буде. Але як за останнім разом малу крадійку зловив піп, то вона одразу ж розповіла, за чією намовою злодіячила. Єльку пустили з Богом, а от хлопців священник добре висвятив різками. Відтоді дитину вже нікуди не посилали, бавилися з нею спокійно. Було їй тоді майже чотири роки.

Гralися в тому гурті всі на купу, хлопчики з дівчатками. Різниця між ними ніхто не робив, вони і вбрані були всі однаково, і пострижені майже однаково. Найчастіше бігли до річки, яка на їхньому куті села вигиналася багнистою мілиною, і там на березі гралися в «пічки», подібно до того, як ми з вами бавилися в «пасочки» — з багна ліпили різні будиночки й фігурки. Був серед них один хлопчик, чий тато бував «у городі» й розказував йому про великі, на чотири поверхи будинки та про величезні муровані церкви, — то вони всі пробували таке виліпити. Там само, на тій мілині, діти купалися. Як була тепла погода, то засідали у воді, мов жаби, що аж батьки мусили приходити і насилу тягнути їх додому. Деякі батьки майстрували своїм дітям возики з кори чи непотрібних дощечок, і вони з тими возиками «чумакували» або «возили молоду» на весілля. Також гралися в «олійницю», «кузню» та «баштани» (по-сучасному — у «магазин» і «городки»), майстрували ляльки — з чого вміли і з чого знаходили. Словом, поводитися точно так, як поводяться сучасні діти, хіба що забави тоді були трохи інші, а про світ навколо вони знали менше.

Зустрічаючи тварин, діти завжди щось до них примовляли. Наприклад, равликам казали: «Павло-равло, вистав роги на чотири обороти, тобі два, мені два, поділімся обидва!», а за лелеками кидали палячки чи соломинки, гукаючи: «Лелеко! Лелеко! На тобі на гніздо!».

Свирид, між тим, був хлопцем тихим і, як би сказали дорослі, порядним. До рухливих ігор брався не дуже охоче, красти городину не лазив, та й навіть із табунцем ходив хіба для годиться — батьки відвели, от і гуляв. Поки інші бавилися в «олійницю» чи в «пічки», Свирид бувало, наскубе тимофіївки чи іншої грубої трави і гайда плести з неї різні дрібнички. До чотирьох років він навчився виплітати мініатюрні килимки й навіть скриньки, які, втім, ще ні на що не годилися.

Проте для батьків це була явна ознака таланту до ремесла — тобто з дитинства було ясно, чим він через роки стане заробляти собі на життя. Тішилися ним так сильно, що вже на п'яту зиму мама пошила йому штаненята. Ними Свирид страшенно пишався, адже зазвичай перші штани хлопчикам справляли щойно коли вони ставали підпасичами, а то й цілими

пастухами — десь аж коли зуби починали випадати. А у Свирида вони ще й не вирости повністю на той час.

Однак Свиридів дід на таку серйозність онука лише хитав головою і час від часу бурчав, мовляв, таке мале — а вже старе. Серйозних дітей, які бралися не до пиріжків з багнюки, а до чогось дорослого, називали старунами. Батьки їх, звісно, любили — може, навіть трохи більше за решту дітей, бо вони були спокійні, самозарадні та не завдавали нікому клопоту. Але було повір'я, що старуни живуть або дуже недовго, або до ста літ. Тому дідусь трохи за онука боявся. Якимсь-то він почув, як малий балакав з Микитою, сусідським хлопцем:

— Ти верби не пильнуй, бо на вербі лелека ніколи не сідає. А хоч би й сідала, то вбивати її ж не можна!

— О, — відповів Микита, — то я хотів би лелекою бути. Або орлом, бо й орла не вбивають. А ти, Свириде, ким хотів би бути?

— А я б маленьким усе бути хотів!

Свиридів дід, який у житті вже багато встиг перебачити, знав, що тільки доросла людина хоче завжди бути маленькою. Отож він старався пильнувати, щоби з хлопчиком не сталося нічого поганого.

Батьки, як уже було сказано, дітей нечасто гляділи, бо не мали часу. Цим займалися більше бабуся чи дідусь, бо всі жили разом. А загадки, приказки, пісеньки і казки переважно вивчали в дитячому табунці одне від одного. Звісна річ, там навчали і дурниць, і нісенітниць, тож дітей не раз батьки шпетили за те, що з гурту різної маячні понаприносять. Серйозною образою серед малечі вважалося «Ти кицька погана!» А якось Єлька підійшла до старшого брата і ляпнула йому, що почула від сусідів: «Хома, стережи мого гімна!» Брат їй добре нам'яв вуха й наказав, щоби більше такого нікому не говорила.

Але дужче за ігри в гурті Єльці подобалося, коли до них додому приходив хтось старший. Як тільки вона навчилася ходити, батьки почали привчати її «давати чолом». Побачивши, що гість знайомий, дівчинка притьмом дибала до дверей і підносила руцю — показувала, що хоче чоломкати. Знайомий тоді наставляв руку, щоб дитина по ній ляснула — як ми даємо п'ять. Затим вона повертала долоню старшого, цілувала, а той гладив її по голові й давав чи горіхів, чи сливок, чи іншого пригощення. Єлі

це страшенно подобалося — щоразу, отримуючи гостинця, вона бігла до мами хвалитися: «Ось гостинь є, за чолом дали».

Вибір солодошів тоді був невеликий: цукерки з перепаленого цукру (як льодяники, але гірші), горіхи чи яблука, та ще — не надто смачні для дітей бублики. Словом, переважно те, що можна було швидко дістати в селі, а то й на своєму подвір'ї. Як хто заходив у гості дорогою з міста чи з ярмарку, то міг привезти ще й квітну хусточку чи кісник.

Та з усіх ласощів, мабуть, найбільше діти любили солодкі ріжки, які в Україну привозили з Єгипту чи Туреччини й продавали в Одесі та Криму. Чумаки, які ходили по сіль і рибу до моря, везли їх цілими лантухами, бо вони довго зберігалися. Хто був трохи заможніший, то запасав ріжків на свята, щоб ними пригощати хрещених та іншу малечу, як прийдуть у гості.

Єльці подобалося бути дівчинкою. Хлопцям — особливо старшим — завжди приносили якісь незрозумілі гостинці. Ще коли-не-коли могли подарувати сопілку чи свисток, але інколи приносили живих раків, ріпу та інші дивні речі. Єльці, наймолодшій, таке абищо дарувати соромилась. Але тоді не можна було будь-де зайти в крамницю і щось купити, тож як не вдалося придбати на ярмарку чи припасти задалегідь, то доводилося брати перше, що вдома лежало. Важливим вважався не сам гостинець, а те, що про нього не забули і принесли.

Кісник — кольорова стрічка, яку вплітали в косу. Кожна дівчина старалася мати якомога більше різних кісників і візерунчастих стрічок. То була найпоширеніша дівоча прикраса.

Солодкі ріжки — це плоди дерева кероб. Вони дуже схожі на какао, але від природи солодкі. Сьогодні можна купити шоколад із керобу чи мелені боби, з яких варять смачний напій.

Цукерки або **конхвети** тоді робили переважно з меляси (сиропу, що залишається від виробництва цукру, на той час вкрай поширеного в Україні), паленої карамелі чи цукрово-горіхової маси. Не всі вони були популярні серед дітвори. Ті цукерки, до яких ми звикли сьогодні, смаком нагадують радше ріжки, ніж своїх бідних родичок.

Коники та медяники робили росіяни (*кацапи*, як їх тоді називали) і продавали на ярмарках. Українські пекарі таких солодощів зазвичай не виготовляли. Але дітям їх купували, бо ті були дешеві. З часом вони витіснили ріжки та інші ласощі, які доводилося возити з далеких країн.

Фініки, фіґи та інші сухофрукти в Україні також були відомі здавна, але серед простих людей вони великого попиту не мали. По-перше, були дорогі, тож купували їх радше пани, а по-друге, власні фрукти були таки звичніші й доступніші.

Остап Українець — письменник, перекладач, засновник та автор ютубканалу «Твоя підпільна гуманітарка».

Катерина Дудка — перекладачка, директорка і випускова редакторка видавництва «Твоя Підпільна Гуманітарка».

Ця книжка — подорож у дитинство п'яťох хлопців і дівчат із різних регіонів України кінця ХІХ століття. Вона відкриває світ обрядів, слів і речей, які колись здавались звичними на Гуцульщині й Буковині, Поліссі, Поділлі й Наддніпрянщині.

Історія бере початок від перерізання пуповини бабою-повитухою і закінчується кількома гучними українськими весіллями. Автори поєднують художню оповідь із етнографічним матеріалом і показують, як традиції формувались під впливом місця, віри, мови й родинного ладу, якими різними вони були і як урбанізація впливала на трансформацію соціальних ролей.

«Діло діточе» — це не ностальгія за минулим, а спроба його зрозуміти. Прочитавши, ви побачите, як жили ваші прапра — і, можливо, впізнаєте в них щось своє.

ISBN 978-617-17-0129-8

9 786171 701298

 Vivat
ВИДАВНИЦТВО